

Katolícka viera na Slovensku

Anton Srholec

Vo svojej práci sa len letmo dotýkam našich náboženských dejín. Sústreďujem sa predovšetkým na súčasné dejiny, ktorých sme pamätníkmi a protagonistami. Nevýhodou je veľmi široká téma, môj handicap, že nie som historikom, len pozorovateľom a aj moje katolícke videnie. Rozmýšľam a píšem o tom, čoho sme svedkami.

Katolícka viera má u nás svoju peknú históriu. Už pred dvanástimi storočiami sme mali cirkevnú štruktúru, pred jedenástimi storočiami boli preložené liturgické a biblické knihy do staroslovenskej reči, mali sme svoje chrámy, sídelného arcibiskupa a dokonca aj reč ľudu bola povýšená na liturgický jazyk. Zachovala sa nám prekrásna liturgia a mnohé románske chrámy.

Táto slávna doba sa skoro skončila. Vo svete, aj u nás sa presadil latinský obrad ako znak našej kultúrnej príslušnosti k Západnej Cirkvi a naši predkovia sa dostali pod politickú nadvládu susedných národov. Aj toto obdobie hlboko poznačilo našu vieru, osobitne gotickou kultúrou a nábožnosťou.

Tisíc rokov sme boli súčasťou Rakúsko Uhorska, kde sa podporovala katolícka viera.

Reformácia k nám prišla oslabená. Nenašla trvalú podporu u veriaceho ľudu. Po mnohých náboženských bojoch a nepokojoch sa veriaci na Slovensku priklonili svojou väčšinou ku katolíckej tradícii. Nutná reforma sa robí priebežne a často oneskorene. V dvadsiatom storočí po Prvej svetovej vojne sa česká vláda usilovala oslabiť katolícku tradičnú vieru. Prezident Masaryk povedal, že katolíci budú mať len toľko práv, koľko si ich vydobyjú. Presadzovala sa česká reformácia s husitskou teológiou a liberálny štát. Na Slovensku dosiahlo toto úsilie pravý opak. Slovenský veriaci ľud hlavne pod vedením Andreja Hlinku bojoval za Boha a za národ, presadzoval si svoju politickú autonómiu a náboženskú vieru.

Počas Druhej svetovej vojny sme my Slováci mali svoj vlastný štát. Na jeho čele ako prezident stál katolícky kňaz Mons. Jozef Tiso. Tento sa pod protektorátom Hitlerovej Tretej ríše usiloval o slovenský kresťansko-sociálny štát. Cirkev - osobitne katolícka - požívala plnú slobodu, mala veľký vplyv a moc. Vyrastala prvá moderná slovenská inteligencia. Veľkou chybou, ktorá sa nedá zabudnúť, je skutočnosť, že príliš horlivo obetovali Hitlerovi desatisíce Židov, ktorí spolu aj s mnohými katolíckymi kňazmi a veriacimi zahynuli v koncentračných táboroch. Katolicizmus počas vojny staval na starej katolíckej tradícii. Bol dosť folklórny, manifestačný, rurálny a málo ekumenický. Z tohto dôvodu práve my katolíci nesieme väčšiu zodpovednosť za porušovanie ľud-

ských práv a nedostatok demokracie v našej krajine počas Druhej svetovej vojny.

Po skončení vojny sa Katolícka cirkev na Slovensku dala do obnovy duchovných hodnôt, prihlásila sa k demokratickým silám, ale nakoľko komunisti inšpirovaní Moskvou a marxistickou filozofiou vychovávali novú generáciu k nenávisti k Cirkvi, k uchopeniu moci a propagovali utópiu beztriednej spoločnosti a raja na zemi, Cirkev mala veľmi ťažké postavenie. I napriek tomu sa mnoho mladých ľudí hlásilo do reholí, do seminárov a posielali sa stovky misionárov „k pohanským národom“. Mnohí študenti, vrátane teológov, študovali na zahraničných univerzitách, zaistovali informácie a kontakty so všeobecnou Cirkvou.

Keď sa r. 1948 komunisti zmocnili vlády, nastala pre veriacich doba krutého prenasledovania. Komunistická propaganda šírila vedomé klamstvá a nepravdy o Cirkvi, stavala do zlého svetla hierarchiu, najprv katolícku, ale potom aj hierarchiu ostatných náboženských denominácií. Podľa tzv. vedeckého marxizmu hlavným nepriateľom spoločnosti bol pápež, Vatikán a každý veriaci občan. Aby dezorientovali veriacich internovali a neskoršie dali do väzenia mnohých biskupov, pokúšali sa založiť národnú cirkev a katolícku akciu, ktorú viedli komunistickí funkcionári. Grécku cirkev odlúčili od Rímskej a násilne ju premenili na pravoslávnu, pod vedením komunistami vyškolených popov. Skoro všetci gréckokatolícki kňazi, ktorí sa nepridali k moskovskému pravoslávniu, boli aj s rodinami vystahovaní do českého pohraničia, odkiaľ násilne vystahovali nemeckých obyvateľov. Väznice sa naplnili rehoľníkmi, kňazmi a veriacimi mužmi a ženami. Škoda, že sa u nás nepresadila osobitná kategória a titul za vieru prenasledovaných, väznených alebo popravených veriacich. V prvotnej cirkvi to boli mučeníci. Poznáme iba politických väzňov a politický disent. Na Slovensku bolo popravených, zastrelených, utýraných viac ako 130 mužov a žien. Nespravodlivo odsúdených a väznených bolo viac ako 70 000 mužov a žien. Hoci väčšina z nich bola inšpirovaná náboženskou, hlavne katolíckou vierou, pamiatku na ich utrpenie chránia predovšetkým politickí väzni. V cirkevnej reči sa sotva spomenú. Pri úžasnej pamäti Cirkvi, kde my, aj po 2 000 rokoch nevieme zabudnúť na deň, kedy nám Židia ukameňovali sv. Štefana, až veľmi rýchle sme zabudli na krv, ktorá, takpovediac, ešte nevyschla. Zabudli sme aj na iné represálie, ktoré spôsobili dačo ako postihnutie nášho národa.

Boli prísne zakázané katolícke spolky, osobitne mládežnícke.

Možnosť absolvovať čo len stredné alebo vyššie vzdelanie alebo univerzitu mali iba tí, čo vstúpili do komunistických organizácií. Veriaci prežívali ťažké dilemu. Verní boli vylúčení zo vzdelania aj z verejného života. Komunisti zrušili väčšinu cirkevných nakladateľstiev a tie, ktoré ponechali, držali pod prísnu kontrolou. Veriaci nemali pravdivé informácie a boli odkázaní len na cenzurované správy. Ako odpoveď na toto opatrenie vznikali postupne samizdat, undergroundová literatúra. Veriaci prepisovali na písacích strojoch a vydávali dôležité texty a nie-

kedy celé knižky. RNDr. Rudolf Lesňák napísal 500 stránkovú štúdiu „Listy z podzemia“, v ktorej eviduje tisíce textov a stovky ľudí, ktorí sa nedali zastrašiť a umlčať. Títo podľa svojich schopností a možností opísali, prekladali alebo písali a širili kresťanskú literatúru.

Náboženská výchova detí.

Až do príchodu komunistickej éry veriace rodiny po stáročia posielali svoje deti do cirkevných škôl alebo do štátnej školy, kde sa vyučovalo aj náboženstvo. Bola tu výhoda odbornosti, ale aj nevýhoda, lebo rodičia sa málo venovali náboženskej výuke svojich detí. Spoliehali sa na školu a na kňazov. Komunistické školstvo bojovalo proti náboženskej výuke a výchove na všetkých školách. Na vyšších stupňoch náboženstvo zakázali. Na nižších stupňoch, aby sa občania nebúrili, vyučovali náboženstvo iba kňazi. Každý kňaz musel mať na svoje pôsobenie štátny súhlas a ak robil dajakú činnosť mimo kostola alebo vyučovania v škole, bolo to trestné ako rušenie dozoru štátu nad cirkvami. Za návštevy rodín, vyučovanie mimo školy alebo za veľkú horlivosť v práci boli kňazi diskvalifikovaní, posielaní do vyhnanstva na posledné dediny alebo do väzenia. Uprednostňovaní boli tzv. vlasteneckí kňazi, ktorí sa organizovali v združení, ktoré nieslo meno pápežskej encykliky *Pacem in Terris*.

Nad kňazmi bdel komunistami dosadený tajomník. Pravidelné navštevoval kňazov a referoval o každom na policajných úradoch. Na hodine vyučovania náboženstva často hospitalizoval riaditeľ alebo učiteľ. Každý rok na začiatku školského roka museli obidvaja rodičia priniesť podpísanú prihlášku pre každé dieťa. Čakalo ich presvedčanie pred komisiou a keď trvali na svojom práve, lebo teoreticky sa hlásala náboženská sloboda, dieťa mohlo od októbra chodiť na hodiny vyučovania náboženstva. Nátlak na rodičov často priniesol opačné výsledky, lebo si museli zobrať dovolenku, alebo odísť z práce a táto šikana ich v ich presvedčení skorej upevnila. Neprijemná bola aj osobná konfrontácia pred komisiou, lebo rodičia vedeli, že niektorí učitelia boli cirkevne zosobášení a tajne chodili do susedných obcí na bohoslužby. Hovoril sa aj žart, že učitelia a štátni zamestnanci dostanú na tento účel osobitný prídel benzínu. O deťoch sa viedol kádrový posudok a ak sa múdre deti s dobrým prospechom uchádzali o pokračovanie v štúdiu, často rozhodoval o ich neprijatí záznam, že navštevovali vyučovanie náboženstva a že rodičia sú nábožensky nevyrovnaní alebo zatažení. V mesiacoch usporadúvala škola v nedeľu počas bohoslužieb odpútaťavacie akcie. Pozývali deti do školy na filmy a rozličné kultúrne alebo športové podujatia. Učitelia boli nespokojní, žiaci otrávení. Stal sa prípad, že sa učiteľka na odpútaťavacej akcii spýtala žiakov, kto už bol v kostole. Boli všetci. Tí, čo neboli v kostole, neprišli ani na akciu. Vyvíjali veľký tlak na učiteľov, aby sa vyrovnali s náboženstvom, čo znamenalo verejne sa zrieknuť viery a prihlásiť sa k ateizmu. Viedlo to k neurózam a pokrytectvu. Statoční učitelia boli zo školstva vylúčení a nahradení často nekompetentnými a nekvalifikovanými ľuďmi.

Neúprimnosť a pokrytectvo, ktorým je poznačený charakter nášho občana, bol hlavne v radoch komunistov. Hovorila sa taká epizóda. Komunista išiel na schôdzu. Prechádzal popred kostol a prežehnal sa. Súdruhovia ho z okna videli a len čo otvoril dvere, spýtali sa ho: „Ako to, súdruh, že ty ideš na stranícku schôdzu a pred kostolom si sa prežehnal.“ „Kdežeby, súdruhovia, mýlite sa, to som si len kontroloval, či mám rozum, legitimáciu, odznak a či mám plný žalúdok“, odpovedal. Sovietsky blok so svojimi satelitmi predstavoval vlastne neúspešný pokus o násilnú globalizáciu. Jedna ideológia, jedna reč, jediné centrum sveta, nepoškvrnená vládnuca trieda, kult vodcu a nepravdy o blahobyte v Sovietskom zväze mali byť modelom pre ostatné štáty. Obrovské sumy peňazí sa vynaložili na armádu, na propagandu a špionáž.

V tomto duchu sa vychovávala celá generácia. Bol to ruský centralizmus, dialektický materializmus, pseudonáboženstvo, otravovanie duší. Všetko, čo bolo z Východu, bolo dobré, a všetko z Západu bolo zlé, nepriateľské, otrávené, dekadentné, vrátane katolíckej viery. Démonizovali sa kresťanskí politici, ktorí zjednocovali Európu, Vatikán a kto sa hlásil k týmto symbolom, bol nepriateľ ľudu, zradca pracujúcej triedy. Šíriť tieto myšlienky bol protištátny čin. Skoro v každom väčšom väzení bolo oddelenie „Vatikán“, kde boli sústredení veriaci a podozriví zo špionáže, aby svojím vplyvom nenakazili ostatných spoluväzňov. Preplnené väznice a koncentračné tábory sa stali obrovskými centrami pôstu, odriekania a modlitieb, akoby náhradka za násilne zrušené rehole. Veriaci na slobode sa bránili utiekáním sa do kostolov, k prijímaniu sviatostí, do ilegálnych krúžkov a osobitne v letných mesiacoch manifestovali svoj odpor voči režimu účasťou na rozličných púťach. Touto formou odporu je dodnes poznačený duchovný život na Slovensku. Po revolúcii r. 1989 by človek čakal, že bolo dosť Moskvy, klamstva a násilia východnej orientácie aziatskej proveniencie, že veriaci poučení veľkým utrpením, materiálne ožobráčení sa duchovne oslobodia a stanú sa nositeľmi pravdy, slobody a demokracie.

Strach, negatívna stigma a privatizácia viery do najintímnejšej sféry sú oveľa silnejšie, než sme sa nazdávali. Podaktorí emigranti zo zahraničia a mnohí kňazi a zatrpknutí politickí kresťania sa pokúšali vrátiť Slovensko do rokov a situácie ako bolo počas vojny, pred štyridsiatimi rokmi komunistickej indoktrinácie, keď sme boli samostatní a mali slovenský katolícky štát. Mal sa napodobniť projekt susedného katolíckeho poľského štátu. Namiesto univerzálnej, katolíckej a európskej orientácie sa hlásal strach zo Západu, odkiaľ podľa nich ide všetko morálne zlo. Začalo sa hovoriť o našej rodnej reči, o nepriateľstve susedov, Maďarov, Čechov, o našich bohumilých tradíciách. Viedli sa sentimentálne reči o rodnej dedine, kostolíku, predkladala sa „pravdivá“ história o našej cyrilometodskej sláve.

Pri tejto duchovnej recidíve sa ignoroval proces, ktorým prešla Európa. Tu sa stáva kresťanská viera skorej kultúrou života, kritériom jeho hĺbky a pravdivosti. Je menej klerikálna a hľadá nové formy svojej

prítomnosti vo svete a záujmu o človeka. Revolúciu, ktorú sme svorne privítali ako Boží zázrak, že „Boh konečne zhliadol na trpiacich, ktorí dňom nocou k nemu volali“, prežila cirkevná hierarchia rozdelená do dvoch skupín. Tí, čo trpeli, vykonávali apoštolát bez štátneho súhlasu, unavení, zodretí manuálnou prácou, stovky kňazov, rehoľníkov a rehoľníc, ktorí žili medzi ľuďmi, modlili sa s nimi, tajne vyučovali ich deti, boli a sú sústredení skorej na individuálny apoštolát a službu konkrétnemu človeku.

Druhá skupina, ktorá po veľkom strachu a osievaní osobitne v prvom desaťročí komunistického teroru dokázala vernosť Cirkvi a veriacim ľuďom v kostole a v oficiálnej pastorácii. Boli ochudobnení o pravdivé informácie o našej dobe, dokonca aj o Cirkvi a ich ústrednou témou je mariánska úcta, oddanosť sv. Otcovi a presné zachovávanie liturgických predpisov v pokoncilovej forme, ale s predkoncilovým duchom. Vo väčšine prípadov je to teologická redukcia smerom k minulosti, sklon ku katolíckemu fundamentalizmu a malý záujem o problémy, ktoré sú v Európe a vo svete preverené diskusiou aj uvedené do praxe. Biblická pravda: „Ubijem pastiera...“ priniesla oveľa silnejšie postihnutie, než sme sa nazdávali. Je to nízka teologická kultúra, vymedzená témami a mantinelmi komunistického dozoru minulých desaťročí, zredukovaná na základné pravdy, bohumilú tradíciu, prekonanú teológiu, sústredená na tajomstvo, obrad a centrálné riadenie. Títo ostali aj naďalej vo svojich funkciách a mnohí boli aj povýšení. Ostalo bez povšimnutia prenasledovaním a utrpením zaplatené poznanie prvej skupiny a ako keby sa v minulosti nič nestalo aj naďalej sa pokračovalo v komunistami tolerovanom spôsobe presadzovania kresťanských právd.

V konkrétnom duchovnom živote veriacich to oslovuje staršiu generáciu. Za desať rokov sa neurobil presný výskum ani len návštevníkov bohoslužieb, ktorý očividne klesá. V dobe, keď väčšina veriacich opúšťa kostol, sa postavili mnohé nové kostoly. Na dedinách dožíva tradícia, že celá rodina ide do kostola, ale v mestách sú to už prevažne starí ľudia a predovšetkým ženy. Po páde komunizmu sme vo svojej naivite ponúkali svetu ako model naše plné kostoly, rady veriacich pred spovednicami a množstvo kňazských a rehoľných povolání. Svet tento model právom odmietol. Vedia si svoje. Nakoniec po 15 rokoch aj u nás prestáva fungovať. Je trestuhodné pohrdnutie teologickým výskumom západných cirkví, ktoré draho zaplatili za modus vivendi ecclesiae v liberálnej, pluralistickej spoločnosti. Tento výskum sa pre nás mohol stať vzácnym liekom a pre nich požehnaním.

Mladá generácia žije v sekulárnom svete. Náboženská výchova v rodinách je slabá, tradícia neplatí. Väčšina národa ako vykorienená žije v bytovkách a tu je tradícia skôr opačná. Hlboko nábožensky žijúce rodiny sú výnimkou. Ak mladí, sklamaní, alebo dotknutí životnou tragikou hľadajú východisko, skorej ho nájdu v menších kresťanských zboroch, alebo aj v sektách. Títo pracujú osobne, vecne a ponúkajú konkrétnu

pomoc a účasť na živote. Anonymná a masová pastorácia, viazaná na osobu kňaza prestáva byť funkčná a účinná. Porevolučný boom rehoľných a kňazských povolání ustal. Na prelome tisícročia sa už len žartom hovorí, že pri vysokej nezamestnanosti kňazské povolanie je jediné, kde má kandidát zaručenú prácu. V západnej časti Slovenska je ešte veľa neobsadených farností, vysoký vekový priemer kňazov. Je to za cenu, že až na malé výnimky kňazi chýbajú v iných štruktúrach. Nehľadajú sa nové formy kňazského pôsobenia. Podobne ako počas komunizmu sa akumulujú funkcie. Horliví biskupi a kňazi majú ako nezastupiteľní ústredné postavenie v nových kresťanských štruktúrach. Často rozhodujú o mnohých veciach, ale nemôžu vidieť do ich hĺbky. Vedenie slovenskej Cirkvi je viac-menej centralistické a autoritatívne. Dialóg vo vnútri Cirkvi sa ešte len začína a skôr viazne. Opovážlivým spoliehaním sa na Ducha Svätého sa prekrýva frustrácia mnohých aktivít a absencia Cirkvi vo verejnom živote. Pritom sa hovorí o nebezpečí liberalismu, o agresivite elektronických médií a hľadá sa nepriateľ Cirkvi aj tam, kde našu neprítomnosť radi supľujú ľudia s inými názormi. Za desať rokov slobody sa v Cirkvi uplatnili poslušní veriaci laici, ktorí sú ochotní byť len predĺženou rukou hierarchie. Ak sa odvážia pracovať a rozhodovať v duchu alebo z nutnosti situácie, strácajú dôveru a často aj miesto. V dôsledku toho sa v ústredných funkciách katolíckych médií často menia vedúce kádre.

Naša Cirkev sa stáva minoritnou a je v obrannom postoji voči súčasnému svetu. Nie je prítomná v médiách, kultúre ani v politike. Tu plní úlohu skorej dekoračnú. Keďže tu nepočuť jej hlas, v diskusii o vyššiu formu našej osobnej, národnej, či európskej kultúry sa s ňou neráta. Žiaľ, spochybňuje sa aj náš veľký príspevok k slobode v našej krajine, k európskej orientácii a k morálnej úrovni našich občanov.

A predsa je tu nádej.

Spolu s celým ľudstvom prežívame únavu a sklamanie z racionálneho budovania sveta a života, (dačo ako góre ot umá) a na druhej strane come back, návrat náboženského. V tomto smere dospel aj slovenský človek. Odmieta inštitucionalizovať to, čo vo svojom srdci prežíva ako hľadanie odpovede na svoju zraniteľnú, ohrozenú, konečnú ľudskú existenciu. Klasické náboženské odpovede zatlačil do prísne súkromnej oblasti, alebo prinajlepšom, ako povedal Solženicyn, do detskej izby ako ničím nenahraditeľnú poéziu. Cirkev, nie len slovenská z toho bude musieť vyvodiť dôsledky.

Slovensko má úžasný duchovný kapitál. Sú to potomkovia tých desiatísícov väznených pre vieru a státisíce roľníkov a podnikateľov, ktorým zobrali všetok majetok, ľudia vylúčení zo štúdia, alebo inakšie diskriminovaní. Títo vytrvale odovzdávajú štafetu pretrpeného svojim deťom. Deti sa učia cudzie jazyky, vynikajú často nadšením a morálnymi kvalitami a do života vstupujú ako nádejná generácia, ktorá odmieta korupciu, nemorálnosť a všetky ostatné rezíduá komunistickej pohromy. Kresťanskú identitu prežívajú už nielen ako tradíciu, alebo pro-

test, ale ako odvalu uniesť naše hebrejsko-kresťanské dedičstvo v novom, postmodernom svete. Sú to ľudia skromní, obetaví a pracovití, ktorí do európskeho myslenia, ktorý nepoznal komunistický teror, kde duchovno chýba ako soľ v tej rozprávkovej krajine, nesú nového ducha. Utrpenie tohto národa nezostane zabudnuté, ale bude ich zásluhou premenené na novú kvalitu života a obetavú službu. Náboženstvo týchto ľudí je skorej ekumenické, otvorené svetu, ktorý popri svojich obrovských úspechoch a možnostiach prežíva nové ohrozenia a riziká.

Už len v krátkosti by som si dovoľil dačo ako horoskop, alebo krátkodobú predpoveď počasia.

Prijali nás do Európy. Naplnil sa náš sen. Bolo by ilúziou nazdávať sa, že v tom orchestri budeme hrať prvé husle. V pokore môžeme ponúknuť ako dar to, čo Európe najviac chýba. Svedectvo živej, dospelej viery, stratenej reči a pamäti na Evanjelium. Globalizácia je Ježišov sen. Chýba mu duša. My vieme, o čo ide. Po páde komunizmu aj u nás je nebezpečenstvo straty katolíckeho sociálneho cítenia. Prejavy rasovej, etnickej a národnej nenávisti a sklon veľa konzumovať sú toho dôkazom. Koncilom vyhlásená vízia Cirkvi ako spoločenstva Božieho ľudu nemusí byť koncom, ale novým počiatkom. V pluralistickej spoločnosti treba rátať so všetkými silami, ktoré poctivo hľadajú riešenia a východiská pre človeka, osobitne so všetkými kresťanskými zbormi aj s veriacimi iných svetových náboženstiev.

Cirkev na svojom pochode dejinami prekonala už viaceré formy svojej existencie. Ježiš a spolu s ním pápež hovoria: Nebojte sa!

Anton Srholec Dr.h.c. je zakladateľom a riaditeľom resocializačného centra RESOTY pre ľudí, ktorí sa ocitli v núdzi.